

Буро Бодрожих

Институт за политичке студије, Београд

ИДЕОЛОШКО-ПОЛИТИЧКИ АСПЕКТИ ВУКОВЕ РЕФОРМЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Сажетак

Радам се указује да је српска национална идеја, под чим се подразумева ослобођење и уједињење српскога народа у једну државу, идеја водиља Вука Стефановића Караџића и његове језичке реформе. Иза оптужби да је Вук, наговорен од стране Копитара, радио на унијаћењу потекла је од зависти. И у своје време и данас, Вука су нападали образовани али ниски духови. Језичко удаљавање Срба и Руса није извршио Вук, за што га и данас оптужују, већ историја. И најкраћи Вукови текстови, попут предговора, имају програмски карактер у којима он износи своје идеје, указује на смернице свог деловања, начела и циљеве. У њима, као и у другим Вуковим текстовима, садржане су премисе српске националне идеологије. Разумљиво, јер питање језика никада није само академско и лингвистичко, него и политичко.

Кључне речи: Вук Стефановић Караџић, Јернеј Копитар, идеологија, народни језик, нација, вера, национализам, Срби, Хрвати.

Језик као средство споразумевања и испољавања мисли и осећања, тесно је спојен са мишљењем, осећањем и целокупним духовним и културним животом појединца и народа. Говорећи о језицима, Хердер ће рећи да је „у сваком од ових изражен је разум једног народа и његов карактер“¹⁾ Језик је мерило колико

1) Јохан Готфрид Хердер, *Идеје за филозофију повести човечанства*, Сремски Карловци, Нови Сад, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2012, стр. 126.

је један народ напредовао у културном раду и према томе колико се културно уздигао и усавршио. Захтев за признањем језика, и његово увођење у ред културно признатих језика, аналоган је захтеву за политичким признањем нације. Националност је свештена моћ, језик њен најјачи експонент, а национална литература, у најширем смислу речи, израз је националне душе и најзначајнији орган народности. „Језици су за нас – казаће Едвард Сапир – више од система преношења мишљења. Они су невидљиви делићи који облажу наш дух и дају преовлађујући облик његовом целокупном симболичком изражавању. Када је то изражавање од необичног значаја зовемо га књижевност.“²⁾ Из поменутог разлога, питање језика никад није било строго академско, лингвистичко питање. Политички контекст увек се мора узети у обзир јер је питање језика део живе стварности, свакидашња ствар.

Језичко питање код Срба решено је у оној бици коју је за српски језик и правопис повео и доконтрао Вук Стефановић Караџић. Спорења око Вукове реформе језика и правописа, сврставања за и против Вука, започела су од првих дана Вукове борбе до дана данашњег. Научници, писци, културни делатници, политичари, знаци и незнани, звани и незвани, добронамерни и они други, износе свој суд и заузимају став о Вуку и његовом делу. Ниједан трудбеник српског народа, на пољу културног стваралаштва, није изишао на такав глас и имао распрострањенији круг поштовалаца као Вук. Али, исто тако, тешко да је ико имао толико противника и толико препрека које је на свом путу морао савладати, као Вук.

ВУК И КОПИТАР

Познанство с Копитаром, заувек је одредило Вукову судбину. Да Копитару припадају највеће заслуге за његово књижевно дело, Вук није скривао. Одговарајући на питање Срезњевског, како је постао српски књижевник, Вук ће рећи: „Ипак, што сам постао књижевник, и то овакав књижевник каквим ме ви сматрате, захвалан сам једино Копитару.“³⁾ Упознали су се у децембру 1813, а већ у јануару 1814. Вук је написао *Пјеснарицу*, прву збирку српских народних песама, која ће исте године у штампу. Препознао је таленат али се, казаће Вук Срезњевском, „уздао у моје честољубље, у то да

2) Едуард Сапир, *Језик*, Нови Сад, Дневник, 1992, стр. 165.

3) Измаил Иванович Срезњевски, *Вук Стефановић Караџић*, Београд, 1987, стр. 21.

ја нећу хтети остати само на таком почетку, па ме је наговарао да и даље радим и саветовао ме да се припремим за граматички посао другим помоћним радовима.⁴⁾ По Копитареву наговору започео је да ради и *Писменицу*, прву граматику српског језика. Копитар је донео рис хартије исечене на парчиће, за сваку реч које се сети једно парче. Кад се накупила хрпа исписаних листића, почело је сређивање. „Тада сам – причао је Вук – почео посао заједно с Копитаром. Он је долазио к мени сваки дан пред вече, не базирајући се ни на кишу, ни на блато, па смо седели на послу до зоре. Ја сам узимао хартијице једну за другом, па сам му објашњавао значење сваке речи, објашњавао док не бих видео да је Копитар потпуно разумео, а он је преводио речи на немачки, латински загледајући у сумњивим случајевима у Аделунгов, Шелеров и друге речнике. Понекад, кад би му се учинило потребним, терао ме да напишем пример који би могао олакшати разумевање смисла речи, или читав опис предмета, обичаја и сл.“⁵⁾

Копитар је препоручивао Србима да на столу држе књиге Адамиса Корaja, да се угледају на овог грчког просветитеља и оснивача новогрчке књижевности. Себи је ставио у задатак да међу Србима који су пристизали у Беч пронађе српског Корaja. Када му је, као цензору српских књига, дошао у руке Вуков чланак о разлозима пропасти српског Устанка, Копитар се заинтересовао за аутора. Који су разлози томе интересовању, никада није престало занимати истраживаче.

Треба напоменути да Вуков рад који му је дошао у руке, није био написан народним језиком. Могао му се допасти стил писца, оштрина његове мисли, могао је запазити његов осећај за карактеристичну појединост, као и друге особине које ће га учинити особеном појавом у српској књижевности. Али, по мишљењу Миодрага Поповића, у чланку могло је бити и нерасположења према Русима, које је након пропасти Устанка нашироко било присутно међу Србима. Копитару, огорченом противнику руског продирања на Балкан, то није могло промаћи и не привући пажњу.⁶⁾

Читавог живота он ће остати уз Вука, подржавати његов рад и борбу за народни језик. Који су били његови мотиви, шта га је руководило: да ли је радио у интересу римокатоличке цркве, аус-

---

4) Исто.

5) Исто, стр. 22.

6) Миодраг Поповић, *Вук Стеф. Караџић*, Београд, Нолит, 1987, стр. 60.

тријске државе или словенске ствари? Копитар је, по свој прилици, веровао да то иде заједно. У ширењу аустријске власти на Балкан, он је видео начин како да се јужнословенски крајеви уздигну из заосталости и прикључе културном свету. А да је он тај културни свет једначио са западноевропском културном не треба ни рећи.

Имао је на уму споразум из 1791. године, између Катарине II и Леополда II, о подели Турске која би ишла правцем од Видина до Скадра, према којем Србија припада Аустрији. Полазио је од чињенице да Словени чине већину становништва аустријске државе. Прикључење Србије додатно би ојачало њен словенски карактер, ојачавајући претпоставке да Словени постану кључни фактор Монархије, да и само државно кормило узму у своје руке; а да би то били у стању морају се културно уздићи уласком у круг западноевропске цивилизације. Веровао је да ће Немци на то пристати због своје просвећености. Верујући у ту немачку просвећеност, тражио је савезнике међу Немцима а зазирао од Мађара, поготово од Руса.

Копитар је аустријским властима представљао Вука као човека чије дело користи Аустрији јер духовно уједињује православне и католике, одвајајући их од Русије. Ни он није говорио да је Вуково дело средство католичења православних, него средство за њихово зближавање на јужнословенској основи у циљу дистанцирања од Русије.

Копитар је знао да Срби обожавају Русе, али је држао да то није долазило од православног вероисповедања, већ од културне инфериорности Срба. А та инфериорност, опет, долазила је од тог мртвог језика којим се није могла створити никаква самосвојна национална култура, поготову не онаква да би Срби из осећаја инфериорности прешли у супротно осећање. Уколико би Аустрија постала центар из којег ће та национална култура добијати импулсе, она би постала центар словенског окупљања; а Словени под њезиним окриљем, уместо да обожавају, почели би презирати Русију. И он сам мрзео је Русију, а узроке треба тражити у припадању другој култури, немању словенских традиција и, коначно, вера.

Копитар се, по налазу Љубомира Стојановића не може држати за клерикалаца. Он је јозефинист, а то значи антиклерикалац.⁷⁾ Таквим га је, у писму Книћанину, представио и Вук: „Што се тиче уније и шокчења, он је толико марио за папу римскога колико за

7) Љубомир Стојановић, *Живот и рад Вука Стеф. Караџића*, Београд, Штампарија графичког завода „Макарије“ А. Д, 1924, стр. 736-744.

патријарха цариградскога, а за њих обадвојицу колико за турскога муфтију, и у разговору је често говорио да су попови и калуђери, особито старешине њихове, у сва времена и код свију народа у томе били једнаки што су се сви старали колико је могуће више да задрже народ у незнању да би они с помоћу његова незнања могли лепше и богатије живети, и за то без невоље да не треба ништа с њима почињати, него да их се ваља клонити. (...) и да сам се ја поунијатио или пошокчио, зацело знам да ме од њега нико већма за то не би карао и псовао“.⁸⁾

У складу с тим, Копитар је могао веровати да пролази време када је вера била обједињавајући чинилац и главна одредница светоназора, укључујући политички, па ће према бити промењено и српско виђење како Русије тако и Аустрије. Поглед ће бити усмерен ка покровитељу културног напретка; а да би то могла бити и Аустрија, Копитар је у то здушно веровао. Шта је мислио Копитар о будућности Аустрије и Словена, а како су на то гледали у Бечу и колико су држали до његових савета, друго је питање. Најмање би се могло говорити о склоности Аустрије да изгуби свој немачки карактер и словенизује се. Напротив.⁹⁾

Рођен у једном од најмањих словенских народа, без историјских традиција, Копитар није могао разумети дух и идеологију српског народа, поготово оног дела који је у Устанку осетио укук слободе. Он није знао да су код Срба вера и народност ишли заједно и да им је идеал заједнички: „ослобођење од ропства и државна самосталност, коју су носили у својој души, у народним песмама, и да четрестогодишње робовање није у њима угасило жеђ да освете Косово. Они нису могли очекивати за то помоћ од немачке и католичке Аустрије, већ једино од једноверне и словенске Русије.“¹⁰⁾

Вук није бринуо за руски утицај међу Србима, када се они, како је то на једном месту казао, с Русијом „увек (макар и само по тајно у души) поносе мислећи да и сами имају удела у њеној сили и слави“.¹¹⁾ У осврту на чланке у пештанским *Народним новинама*, из 1841. године, којима се баца осуда на руску политику према Србији, износи тврдња да је Србија од те политике имала само штету

8) Вук Стефановић Караџић, *Писма*, Нови Сад-Београд, Матица српска-Српска књижевна задруга, 1960, стр. 196.

9) Љубомир Стојановић, исто, стр. 746.

10) Исто, стр. 747.

11) Миодраг Поповић, *Вук Стеф. Караџић*, Београд, Нолит, 1987, стр. 287.

и да су Руси све учињено учинили зарад своје користи, Вук ће казати: „Ја мислим да овај коресподент Ваш или говори о стварима које не разуме, или говори само за инат. Ко би хтео доказати да Руси Србији нису учинили никакве користи ни благодјејанија, онај би морао најприје доказати да би за Србију боље било да је и данас сасвим под владом турском, као нпр. што је Босна и Бугарска; јер како год што Грчка без помоћи оне три велике европске силе не би могла постати краљевство, тако и Србија без руске помоћи и без руских трактата не би могла постати књажевство, него би и данас била само турски пашалук, по коме би судиле кадије, муселими и спахије.“ Вук не одриче да су у овом предузећу Руси видели и своју корист и не види шта би ту било чудно или, још горе, за осуду: „јер кад се ствар управо расуди, на овоме свету нико ништа не чини без своје користи.“ ... „Је ли дакле право и паметно – упитаће Вук – да човек ономе који му у невољи добро чини за то буде неблагодаран, да га ружи и срамоти, или против његова благодјејанија да протестира што и он у томе неку корист налази?“¹²⁾

ОДНОС ВУКА ПРЕМА СРПСКОЈ ПРАВОСЛАВНОЈ ЦРКВИ

Вук није дао ни чути да би он нешто урадио противно православној цркви. „Ја нашу православну цркву љубим и поштујем колико икакав Србин, и ни за што на овоме свијету не би је изневјерио и своје вјере промјенио.“¹³⁾ Исто тако, он одбија било какву везу римске цркве с његовим преводом *Новог завјета*. „Како би Римска пропаганда својим трошком набављала нашем народу оно, што својим једновјерницима забрањује? Шта ли би она, као непријатељ закону нашем, тијем добила што би народ наш стекао ријеч Божију на својем чистоме језику; какву ли би штету учинила нама и закону нашем? Не би ли се онда показало да је Римска пропаганда нашем народу и закону и језику већи пријатељ и добротвор од многијех нашијех назовиродољубаца?“¹⁴⁾

У писму Книћанину, из Беча 1851. године, Вук, као најобичнију лаж и опадање, одбацује оптужбе да је поткупљен од аустријске владе, под утицајем Копитара, начинио правопис с циљем

12) Вук Стефановић Караџић, „Глас Србина из Србије“, *Критике и полемике*, Нови Сад-Београд, Матица српска-Српска књижевна задруга, 1969, стр. 194, 195.

13) Љубомир Стојановић, исто, стр. 624.

14) Исто, стр. 624.

„да би се тако наш народ поунијатио и пошокчио“,¹⁵⁾ као и то да је сам проверио и постао унијат. А да би се ова ствар расчистила он предлаже да српско правитељство „одреди суд који ће ствар ову извидети и пресудити“.¹⁶⁾

Кад је револуција од 1848. године збрисала Маџарску канцеларију и сваку цензуру, Вук се обратио митрополиту казавши да је његов превод „сад истина слободан од сваке цензуре и забране, али опет, гдје би год ваша Екселенција доказала да сам ја превео против догмата наше православне цркве, ја ћу драговољно за љубав к истини и за љубав и поштовање к нашој цркви и вашој Екселенцији све оне листове прештампати и погрјешке поправити.“¹⁷⁾

На поновљене оптужбе да иза његовог превода *Новог завјета* стоји римска пропаганда, опет ће одговорити: „Ово су измислили и по народу износе моји луди и подли непријатељи: луди су они који мисле да то може бити, а подли су они који знаду да то није истина, него само од пакости тако говоре.“¹⁸⁾

Одвраћајући на примедбе, упућене његовом *Рјечнику*, Вук се осврће на штету коју би, наводно, претрпела Српска црква уколико би био прихваћен српски уместо словенског, Вук каже: „Српска црква нити је основана на чивутскоме, нити на грчком, ни на славенскоме језику, него на Ристовим истинама, које су једнаке на свим језицима. Колико је еванђелије изгубило од своје светиње што је преведено с грчког језика на славенски, и са славенскога на влашки, толико би изгубило и данас да се prevede на српски.“¹⁹⁾

У Копитареву причу, који многи узимају здраво за готово, данас и овде, нису поверовали у Бечу ни у оно време. Беч је држао страну Стратимировићу, није Вуку. Стратимировић је оптуживао Вука да је у служби римске пропаганде, да су и његов правопис и његов књижевни језику смишљен напад на православље и кидање веза с православном Русијом. Као главног подстрекача и помагача сматрао је Копитара.

15) Вук Стефановић Караџић, *Писма*, Нови Сад-Београд, Матица српска-Српска књижевна задруга, 1960, стр. 195.

16) Исто.

17) Љубомир Стојановић, исто, стр. 627.

18) Исто, стр. 629.

19) Вук Стефановић Караџић, „Рјечник, Предговор“, *Срби сви и свуда: о књижевности и језику (предговори, критике, полемике, чланци, писма)*, Андрићград, Андрићев институт, 2014, стр. 64.

Најбољи познаваоци Вуковог дела нигде нису пронашли потврду оваквих ставова „Што се Вука тиче – изричит је Љубомир Стојановић – до сада се није могао наћи никакав ни најмањи доказ који би га у томе погледу могао компромитовати.“²⁰⁾ Ако би Љуба Стојановић, може бити, прећутао сазнања која би указивала на овакве мотиве код Вука, има истраживача који то, сасвим сигурно не би учинили. У такве бисмо могли сврстати Миодрага Поповића. Вуково приближавање католицима, он не само да не би прикрио већ би га нагласио и истицао, направио од тога пример за углед. Не кажемо да је у питању верска наклоност римокатолицизму, пре ће бити идеолошко-политички разлози везани за југословенство и левичарску одбојност према православној цркви.

Довољно је, везано уз претходну претпоставку, опазити с каквим је нескривеним задовољством подвлачио вероисповест његове кћери. Пише, тако, о Вуковој посети Сремским Карловцима, па каже: „О духовима ће са својом кћерком католикињом бити у Сремским Карловцима, жижи православља, из које су и сада сејали неповерење према његовом раду.“²¹⁾ Или, опет, како је у његову старину под Дурмитором отишла икона Светог Ђорђа, рад његове кћери. „Али, као последња пошилка из стана на Хојмаркту отишла је за домовину Минина икона Светог Ђорђа упућена манастиру Дужи, под Дурмитором. Иако је и сам био забаталио славу, Вук је желео да се његови рођаци и други Дробњаци убудуће крсте пред ликом православног свеца који је урадила његова ћерка католикиња.“²²⁾

На више места волео је истаћи да је Вук занемарио своју крсну славу Ђурђевдан, наглашавајући да ју „је забаталио после познанства са илирима“. „Свакога пролећа, пре Ђурђева дана, своје славе, коју је забаталио после познанства са илирима, Вук би освитао у Србији.“²³⁾

А тек његов осврт на Књижевни договор из 1850, највише нас утврђује у изнетом уверењу. Текст оригинала књижевног договора из 1850. написао је Ђуро Даничић латиничним писмом. Латиницом су га потписали и сви потписници, укључујући и Вука. Тим поводом Миодраг Поповић каже: „На питање да ли је Вук, када се и он испод оригинала књижевног договора потписао латиницом,

---

20) Љубомир Стојановић, исто, стр. 380.

21) Миодраг Поповић, исто, стр. 399.

22) Исто, стр. 429.

23) Исто, стр. 399.

символично означио пут којим ће поћи српско писмо, одговориће будућност²⁴⁾.

СРБИ СВИ И СВУДА

По Вуку, који се у одређивању народности строго држао језичког критеријума, само су чакавци потомци Порфирогенитових Хрвата, а кајкавски дијалект мешавина је српског и словеначког језика. У чланку „Срби сви и свуда“, након што назначи простор који настањује српски народ, Вук каже: „У поменутијем овдје мјестима биће најмање око пет милиона душа народа који говори једнијем језиком, али се по закону (религији) дијеле на троје: може се отприлике узети да их око три милиона има закона грчкога, и то: један милион у цијелој Србији (с Метохијом), један милион у аустријским државама (у Банату, у Бачкој, у Сријему, у десном Подунављу, у Славонији, Хрватској, Далмацији и Боци), а један милион у Босни, Херцеговини, Зети и Црној Гори; од остала два милиона може бити да би се могло узети да су двије трећине закона турскога (у Босни, Херцеговини, Зети итд.), а једна трећина закона римскога (у Аустријском државама и у Босни, Херцеговини и нахији Барској). Само прва три милиона зову се *Срби* или *Србљи*, остали овога имена неће да се приме, него они закона турскога мисле да су *прави Турци*, и тако се зову, премда ни од стотине један не зна турски; а они закона римскога *сами себе* зову по мјестима у којима живе, нп. Славонци, Босанци (или Бошњаци), Далматинци, Дубровчани итд., или, као што особито чине књижевници, старинскијем али богзна чијим именом, *Илири* или *Илирци*; они пак први зову их у Бачкој *Буњевцима*, у Сријему, у Славонији и у Хрватској *Шокцима*, а око Дубровника и по Боци *Латинима*. (...) Кад човјек помисли, нп. да Маџара и римскога и калвинскога закона, па се сви зову Маџари; или: да Нијемаца има и римскога и луторанскога и калвинскога закона, па се опет сви зову Нијемци; мора се чудити како се барем сви Срби закона римскога неће *Срби* да зову. Арнаути су у овој ствари за нас још ближи и приличнији примјер него и Маџари и Нијемци: њих (Арнаута) има и римскога (а може бити гдјешто и грчкога) закона, па се сви зову Арнаути, и да речемо да се између, али према другијем народима живе као браћа, као да су сви једнога закона, и један би од њих турскога закона убио десет пра-

24) Исто, стр. 326.

вијех Турака за једног Арнаутина макар кога хришћанског закона, као што би и Арнаутин римског закона убио десет Талијанаца за једнога Арнаутина турског закона.²⁵⁾

Вук затим прелази на разлоге зашто је „код нас мимо остале народе (а особито мимо Арнауте) могла у овоме догађају постати овака мрзост, да народ и на своје име омрзне“.²⁶⁾ Поред историјских разлога, сукоба и неспоразума, главни разлог Вук проналази у степену верске ревности, илуструјући то примером исламизираних Арнаута и исламизираних Срба у Босни. За разлику од Арнаута који ни пре исламизације нису много марили за веру, нису имали ни свога писма ни књига на своме језику, па се ни хришћанство није јаче укоренило међу њима, у Босни је било другачије. „Срби су помоћу књига, попова и калуђера, црква и манастира били и онда много побожнији од Арнаута, а по свој прилици имали су и више госпде која се доста разликовала од простог народа. Из историје знамо и видимо да су се у Босни изнајприје истурчила највише господа, од које су гдјекоји и до данас стара презимена своја сачували, као нп. *Ќулини, Љубовићи, Бранковићи, Тодоровићи, Филиповићи* итд. Кад су се господа и прије разликовала од свога простог народа, с којим су у једну цркву ишла и из једне се чаше причешћивала, шта је природније него да се сад, примивши и закон не само сасвијем другачији од њиховога, него и на другом *језику* и с другијем *писмом*, постарају још већма разликовати се. Тако они дојакошње своје име *Срби*, које је са законом хришћанскијем и с пређашњијем животом њиховијем врло скопчано било, не само одбаце, него им жао будне и раја њихова да се њиме дичи, и назову је *Власима*. Као што су ови потурченици прије у хришћанском закону били побожни, тако исто постану и у турском, и данас може бити да у цијеломе закону Мухамедову нема побожнијих људи од Бошњака: то показује и данашња њихова непокорност султану Махмуту и мрзост на њ и на његове нове уредбе и премјене.“²⁷⁾

У доба када се чланак појавио није било никаквих отпора и протеста. Супротстављања ће уследи касније. Богослав Шуллек супротставиће се Вуку тек 1856. чланком „Срби и Хрвати“, објављеном у листу „Невен“ 1856. године. Чланак је започео апе-

25) Вук Стефановић Караџић, „Срби сви и свуда“, *Срби сви и свуда: о књижевности и језику (предговори, критике, полемике, чланци, писма)*, Андрићград, Андрићев институт, 2014, стр. 384-386.

26) Исто, стр. 386.

27) Исто, стр. 387.

лом на слогу Срба и Хрвата, а да би било слоге мора постојати спремност на компромисе са обе стране и да свака страна треба негде попустити: „попустити ваља у нечему оному, с којим хоћеш да се сложиш, као што се опет и он мора огледати на твоју жељу и уважити твоју ријеч“.²⁸⁾ Као пример хрватске спремности на одрицање он наводи понуду имена Илир за заједничко народно име, као да је тај предлог потекао од спремности Хрвата да жртвује своје име зарад опште ствари. Срби су то схватили као да Хрвати свога имена не поштују па су кренули да им намећу своје српско. „То се мора признати, да свога имена Србљем не намећу.

Јао ми је, што не могу и за Србе исто казати, а јоште више жалим, што им у том послу предњачи иначе велезаслужни г. Вук Караџић, који је својим чланком „Срби сви и свуда“ у Ковчежићу као што се мени чини, највише тој распри повода дао.“²⁹⁾

Шулек прозива Вука што није дао разлоге и сведочанство, који би се поткрепили историјски веродостојним изворима, за своју тврдњу да су једино чакавци потомци правих Хрвата. А онда је он понудио своју конструкцију тако што ће „се повратити у колијевку српско-хрватскога народа“.³⁰⁾

Све науковање почива на претпоставци како су чакавци некаково словенско племе које је живело на овом простору пре доласка Хрвата. Поткрепљује то причом како се Хрвати нису тако брзо могло научити бродарству и пловидби да би стекли моћ на мору, јер није лако „претворити пастире у морнаре: то ће нам се све ово хрватско поморство и њихова поморска трговина учинити правом загонетком, коју ћемо тек онда повољно одгонетнути, ако узмемо, да су Хрвати и Срби, дошав овамо, нашли сродне браће, на гласу са поморске пловидбе и трговине, на коју се је и име једнородних и многобројних затратанских дошлага протегнуло“.³¹⁾

Пет година након Шулековог чланка, Вук ће на страницама београдског *Видовдана* објавити чланак „Срби и Хрвати“ у којем је остао доследан ставу да су једино чакавци потомци правих Хрвата. „Ја сам 1848. године у *Ковчежићу*, говорећи о Србима, као мимогред казао да су данашњи *Чакавци* остаци или потомци Порфирио-

28) Богослав Шулек, „Срби и Хрвати“, *Изабрани чланци*, Загреб, Југославенска академија знаности и умјетности, 1952, стр. 151.

29) Исто, стр. 153.

30) Исто, стр. 155.

31) Исто, стр. 164.

генитових Хрвата. Потом је г. Шулек доказивао да то није истина, него да су Чакавци у Далмацији и по њезину приморју и отоцима били још прије него су се Хрвати у оне крајеве доселили.

Ако је ово доказивање г. Шулека истинито, онда се слободно може рећи да Хрвата не само данас нема нигдје никако, него да их нигда није ни било као народа који се разликовао од Срба, већ да се једна грана српскога народа звала Хрватима, као нп. данас што се зову Црногорци, Брђани, Херцеговци итд.

Али ја нећу сасвијем овако да кобим Хрвата, као што их кобе њихови родољупци, него и сад мислим да су се стари Хрвати у језику разликовали мало од Срба, и да су данашњи Чакавци прави њихови остацци или потомци, и да се *по правди само они могу звати Хрватима.*³²⁾

Вук проналази чакавце и међу штокавцима, по разним областима, највише међу икавцима. Држао је да се ради о потомцима чакаваца који су се језички посрбили, као што су се неки под утицајем словеначког језика претметнули у кекавце. Приговара Шулеку и сличнима како нису уложили напор да истраже где све има остака старих Хрвата, него су кренули другим путем. „Хрватски родољупци садашњег времена, видећи да је Чакаваца према Србима тако мало и желећи Хрвате умножити макар какијем славенскијем племеном, не само да нијесу марили да истражују гдје станују данас Чакавци и колико их има; него се – казаће Вук – још срде и на мене што се о томе трудим; али ћу ја и овдје опет да кажем јоште што о данашњијем Чакавцима, не ради поменутијех хрватскијех родољубаца, него ради познања нашега (славенскога) народа.“³³⁾

Потврду да истицање илирског имена није дошло од спремности да се жртвује хрватско име зарад српско-хрватске слоге него да су други разлози, налазимо у саопштењу самог Људевита Гаја, који је писао: „Како дакле да се препиремо што је код Србаља народно што ли није: код Србаља, у којих од олтара до чобана ништа бити не може што не би народно било; код Србаља, од који ми језик у својој мудрости и свом богатству и обичаје у својој изворности и чистоћи учити морамо, ако хоћемо да илирски живот обновимо; код Србаља, који су у светињи свога српства онај народни

32) Вук Стефановић Караџић, „Срби и Хрвати“, Срби сви и свуда: о књижевности и језику (предговори, критике, полемике, чланци, писма), Андрићград, Андрићев институт, 2014, стр. 408.

33) Исто, стр. 409, 410.

дух и оно родољубство издржали којим смо и ми у новије доба ради слоге под пространијим именом илирства новим животом ускрснули; код Србаља, који су нам од старине све сачували, а којима ми мало или сасвим ништа гледе самога народнога живота дати не можемо.³⁴⁾

Истицањем илирског имена, Гај и илири нису одрицали хрватско име зарад заједничког имена са Србима, како ће се касније тумачити, већ су били у потрази за именом. Насупрот илирској концепцији која је обухватала штокавце, чакавце и кајкавце, убрајајући међу последње и Словенце, Вук је под једном народном целином узимао само штокавце. И на тој платформи, он је остао до краја. Обична је подвала да је потписивањем Бечког договора из 1850. Вук прихватио концепцију о заједничком језику Срба и Хрвата. „Читалац упућен да мисли да је Вук бирао између три наречја српскохрватског језика (штокавског, чакавског, кајкавског) биће изненађен кад се суочи с текстом *Правила*: избор између три наречја тамо се односи веома прецизно на избор између три дијалекта: екавског, ијекавског, икавског. Сва та три наречја су представљала делове штокавског, тј. српског језика. Криво тумачење потиче отуда што је касније промењено значење израза наречје, које је он имао у Бечком договору и у другим Вуковим текстовима, а текст Главних правила био је остављен далеко очију.³⁵⁾ Текст *Правила* саставио је управо Вук.

Вук није придавао велики значај туђим намерама и плановима, имао је своје и доследно их се држао. У писму Мушичком из 1833, Вук је писао: „Само да је Шокце дотле довести да рекну да су Срби и да приме наша слова, а нека верују што им драго (и Немаца и Мађара има од три закона, па су опет један народ).³⁶⁾ У писму Јустину Михајловићу из 1836, Вук вели: „Њих је тешко наговорити да признаду да су Срби, а ми бисмо луди били кад бисмо пристали на то да оставимо наше славно име и да примимо друго мртво (илирско) које данас у себи ништа не значи.³⁷⁾ Веровао је да савремени развој догађаја води ка томе да ће се и римокатолици и мухамеданци дати наговорити да су Срби, јер је верска мржња попустила и да

34) Миодраг Поповић, исто, стр. 301.

35) Петар Милосављевић, *Срби и њихов језик*, Приштина, Народна и универзитетска библиотека, 1997, стр. 31, 32.

36) Вук Стефановић Караџић, *Вукова преписка књ. II*, Београд, Државна штампарија Краљевине Србије, 1907, стр. 344.

37) Вук Стефановић Караџић, *Вукова преписка књ. VI*, стр. 287.

ће је просвећеност сасвим одстранити. „Али било то како му драго, сад је мрзост ова попустила. Сви паметни људи и од грчкијех и од римскијех Срба признају да су један народ и труде се да би мрзост због закона или сасвијем искоријенили или барем умалили што се више може, само је онима римскога закона још тешко Србима назвати се, али ће се по свој прилици и томе мало-помало навикнути; јер ако неће да буду Срби, они немају никаквог народног имена. Да реку да су једни Славонци, други Далматинци, трећи Дубровчани, то су све имена од мјеста у којима живе и не показују никаквога народа. Да реку да су Славени, то су и Руси, и Пољаци, и Чеси, и сви остали славенски народи. Да реку да су Хрвати, ја бих рекао да ово име по правди припада најприје само Чакавцима, који су по свој прилици остаци Порфиригенитових Хрвата и којих се језик мало разликује од српскога, али је опет ближи српскоме него иједноме славенскоме нарјечју...“³⁸⁾ Након што каже да је Илир мртво име које не значи ништа, Вук указује на то како нас зову Мађари. „Особити спомен и похвалу овдје заслужују Маџари: они зову *Рац* (од *Rascianus*, од Рашке из *Расије*) свакога оног који српскијем језиком говори, а ако дознаду да је такови римскога закона, и ако би хтјели то да покажу, онда веле да је *патишта Рац*.“³⁹⁾ Вук се нада да ће, упркос наслеђеној мржњи и непријатељство, и исламизовани део Срба повратити своје имену и своје народу. „Од онијех пак турског закона не може се још ни искати да мисле што о овоме сродству; али како се међу њима школе подигну, макар и на турскоме језику, и они ће одмах дознати и признати да нијесу Турци него Срби.“⁴⁰⁾

О свему овоме мора се водити рачуна када се говори о Вуковој језичкој реформи, јер Вук није стандардизовао језик за Србију, већ за све Србе „без разлике вјерозакона и мјеста становања“.⁴¹⁾ Национално јединство тражило је језичко приближавање, народни језик као инструмент србизовања оних Срба који су били римског и турског закона. Језичко приближавање, међутим, нити је православне поунијатило нити су се римокатолици и мухамеданци прихватили српско име. Отишло се у смеру на који је Вук указао с

38) Вук Стефановић Караџић, „Срби сви и свуда“, *Срби сви и свуда: о књижевности и језику (предговори, критике, полемике, чланци, писма)*, стр. 388.

39) Исто, стр. 389.

40) Исто.

41) Милош Ковачевић, *Српски језик и српски језици*, Београд, Српска књижевна задруга и БИГЗ, 2003, стр. 7.

пуно ироније да уколико се не поделимо према језику, где би се за Хрвате узимали сви чакавци и кекавци „који су се на то име већ навикли“, а сви Штокавци сматрали Србима, остаје нам подела по вери. „Истина да би се иностранци могли насмијати овакоме нашем дијелењу народа у данашње вријеме, али што ћемо кад смо несрећни људи те се другачије не може.“⁴²⁾ Религија је, како ће то у наше време казати Милорад Екмечић, постала вододелница нација. „Нетачна је – каже он – врло распрострањена теорија да су посебне цркве раздвојиле Србе од истородних Хрвата. Цркве су раздвојиле само Србе.“⁴³⁾ Наша историја и наша култура, тешко да познаје човека који је уложио више напора да се то не догоди.

ВУКОВА НАЦИОНАЛНА ИДЕОЛОГИЈА

Копитар је веровао да ће језичко разграничење одвојити Србе од Руса, културно и политички. Тешко да су такве побуде биле непознате Вуку, али Вук је имао своју рачуницу. Он није помишљао да ће кидање с традицијом учинити да Срби од руских постану аустријски људи, већ је веровао да је то начин да они постану и своји и на своме – нација у правом значењу те речи. Али, Вуку је било јасно да сама кнежевина за то није довољна, већ окупљање Срба треба извршити на најширој основи. Никада се не сме заборавити, када се говори о Вуку, да је он дошао из Устанка који је, по речима Владимира Дворниковића, био „скраћено понављање целог ранијег државног развића, наставак државне идеје после прекида од четири века“.⁴⁴⁾ Узроци Устанка не могу се сводити на социјалне: беда, мука и зулум; било је тога и на другим местима и у већој мери. Устанак ни на који начин није био побуна сељака, нешто попут обичне жакерије. „Нема сумње, непосредни узрок остаје та Шумадија, безмерни талас храстових и букових шума, тада, у којој једва има вароши, сточарска и што је, по тези Цвијићевој главно, насељеничка, збег и хајдучија.

Али сем тог непосредног узрока треба приметити и истицати, – јер је истина, – и онај континуитет сна о држави и тради-

42) Вук Стефановић Караџић, „Срби и Хрвати“, *Срби сви и свуда: о књижевности и језику (предговори, критике, полемике, чланци, писма)*, стр. 412.

43) Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања*, Београд, Завод за уџбенике, 2007, стр. 7.

44) Владимир Дворниковић, *Карактерологија Југословена*, Београд, Просвета, 2000, стр. 860.

цији који је трајао непрекидно и у другим деловима нашег народа и који је бар исто толико значајан међу узроцима Устанка.⁴⁴⁵⁾ Идеја о слободном и уједињеном народу у независној земљи руководећа је идеја Вука Караџића, у име које је он спроводио своју реформу. Он се није варао да ће она бити могућна само у слободној земљи, у којој се није морало зазирати од католичке опасности и од тога, да би одвајање од црквеног језика значило националну пропаст. „Стари борац из Карађорђевог времена – каже Александар Белић – спојио је у појму слободе духовну и националну или политичку.“⁴⁴⁶⁾ И Меша Селимовић је мишљења да је првенствена намера Јернеја Копитара била да увођењем народног језика уместо црквенословенског одвоји Србе од Руса, како би утврдио пут Аустро-Угарској политици али и католичкој пропаганди. Али, Вук није много марио за његове намере јер „он – вели Меша – своје дело ствара за слободни живот свога народа, а не за живот под аустроугарском доминацијом“.⁴⁴⁷⁾

Овде је и основна идеолошко-политичка разлика између Вука и његових противника из реда „више класе народа нашег“. Оно што нису схватили критичари и писци, у погледу моћи народне песме, схватила је аустројска полиција. У акту Врховног полицијског звања, назначено је: „Ове песме, писане су подстрекачким изразима, које би смео да чита само неповодљив и искусан човек, а никако српска омладина, код које би оне изазвале жељу за опаком независношћу“.

Таква претња није виђена у славеносерпској литератури, иако је она била препуна историјских мотива. Песници су певали о Косову, глумци шетали по позорници са крунама српских владара, власт се не узбуђује јер то је само фолклор, легитимизам није угрожен. Официри који пљешћу глумцима с крунама српских краљева остају готови пролити крв за бечког ћесара, њихова лојалност ничим није угрожена, нико их не сумњичи, могли су до миле воље србовати. Био је то, међутим, сукоб два различита погледа на свет, две сасвим различите идеолошко политичке концепције: феудалног легитимизма и национализма „мада су називи појмова, око којих се водио спор често били исти (народ, слобода, патриотизам,

45) Милош Црњански, „Вожд“, *Есеји и чланци II: Историја, полемике, разговори*, Београд, Задужбина Милоша Црњанског-Наш дом, 1999, стр. 188.

46) Александар Белић, *Дело Вуково*, Београд, Коларчев народни универзитет, 1937, стр. 22.

47) Меша Селимовић, *За и против Вука*, Београд, БИГЗ, 1988, стр. 89.

језик)⁴⁸⁾ Њихово вјерују било је: ми смо Срби, наша држава је Аустрија, а бечки ћесар – наш цар. Вредност свога Српства мерили су количином крви коју су просули под ћесаровим заставама, није ни чудо што је такво србовање гледано благонаклоно. Они су били лојални поданици Аустрије, тражили су своје место у њој и борили се за културну и националну афирмацију у оквиру монархије. Након 1848. појавиће се људи који иступају као део нације која има право на егзистенцију изван оквира Монархије. А то је, већ, генерација која је стасала под утицајем Вука и његове *Пјеснарице*.

Кидањем са црквенословенским језиком Вук је раскинуо са језичким традицијама вишег друштвеног слоја. Језик тог вишег слоја несумњиво је био способнији за изражавање одређених апстрактних појмова, али је проблем што је за његове носиоце и сам народ један апстрактан појам.⁴⁹⁾ Такав језик, одвојен од народа, ускраћен од живих народних сокова, није могао бити инструмент модерне националне културе.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић, Александар, *Дело Вуково*, Београд, Коларчев народни универзитет, 1937.
- Дворниковић, Владимир, *Карактерологија Југословена*, Београд, Просвета, 2000.
- Екмечић, Милорад, *Дуго кретање између клања и орања*, Београд, Завод за уџбенике, 2007.
- Иванович Срезњевски, Измаил, *Вук Стефановић Караџић*, Београд, 1987.
- Ковачевић, Милош, *Српски језик и српски језици*, Београд, Српска књижевна задруга и БИГЗ, 2003.
- Милосављевић, Петар, *Срби и њихов језик*, Приштина, Народна и универзитетска библиотека, 1997.
- Поповић, Миодраг, *Вук Стеф. Караџић*, Београд, Нолит, 1987.
- Сапир, Едуард, *Језик*, Нови Сад, Дневник, 1992.
- Селимовић, Меша, *За и против Вука*, Београд, БИГЗ, 1988.
- Стефановић Караџић, Вук, „Срби сви и свуда“, *Срби сви и свуда: о књижевности и језику (предговори, критике, полемике, чланци, писма)*, Андрићград, Андрићев институт, 2014.
- Стефановић Караџић, Вук, *Вукова преписка књ. I-VII*, Београд, Државна штампарија Краљевине Србије, 1907.

48) Исто, стр. 40.

49) Исто.

- Стефановић Караџић, Вук, *Критике и полемике*, Нови Сад-Београд, Матица српска- Српска књижевна задруга, 1969.
- Стефановић Караџић, Вук, *Писма*, Нови Сад-Београд, Матица српска-Српска књижевна задруга, 1960.
- Стојановић, Љубомир, *Живот и рад Вука Стеф. Караџића*, Београд, Штампарија графичког завода „Макарије“ А. Д, 1924.
- Хердер, Јохан Готфрид, *Идеје за филозофију повести човечанства*, Сремски Карловци: Нови Сад, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2012.
- Црњански, Милош, *Есеји и чланци II: Историја, полемике, разговори*, Београд, Задужбина Милоша Црњанског-Наш дом, 1999.
- Шулек, Богослав, „Срби и Хрвати“, *Изабрани чланци*, Загреб, Југославенска академија знаности и умјетности, 1952.

Djuro Bodrozic

THE IDEOLOGICAL-POLITICAL ASPECTS OF THE VUK'S REFORM OF THE SERBIAN LANGUAGE

Resume

Language as a means of communicating and expressing thoughts and feelings is closely connected with the thinking, feeling and the whole spiritual and cultural life of the individual and the people. The issue of language has never been a strictly academic, linguistic question. The political context must always be taken into account because the issue of language is a part of everyday reality.

The language issue with the Serbs was solved in the fight that Vuk Stefanovic Karadzic. Jerne Kopitar took a prominent place in that fight. His entire life will remain with Vuk and support his struggle for the national language in Serbian literature. What were his motives that led him: did he act in the interest of the Roman Catholic Church of the Austrian state or the Slovene thing? Kopitar, in all likelihood, believed that it was going together.

Kopitar believed that language separation would separate Serbs from Russians culturally and politically. It is difficult for such initiatives to be unknown to Vuk, but Vuk had his own calculation. He did not think that breaking with tradition would make Serbs change their pro-Russian orientation to the pro-Austran, but believed that it was a way of becoming an independent nation. It was clear to Vuk

that this can not be achieved only with the Serbs in the then Serbian principality; it is necessary to gather on a wider basis without taking into account the religious affiliation. It is often pointed out that leaving the Church Slavonic language made a distance to the Russian language at the moment when she won the world renome.

It is forgotten that exactly in Vuk's time, the Russian literary language was broken with the Church Slavonic, so that the language could no longer be a bridge to the Russian language. The time when Serbian culture could rely on Russian through a common language in a way that resembled the medieval linguistic and cultural reciprocity of Ortodox Slavs was a long time ago. It was necessary to lay the foundations of a modern national culture based on the national language. Vuk Stefanovic Karadzic had all the qualities needed for such work.

Keywords: Vuk Stefanovic Karadzic, Jernej Kopitar, national language, Church Slavonic language, nation, religion, Serbs, Croatsians.